

УДК 821.162.1.09“19”М.Гретковська(477+438)

ТВОРЧИСТЬ МАНУЕЛИ ГРЕТКОВСЬКОЇ В УКРАЇНІ ТА ПОЛЬЩІ: ВИКЛИК ІМПЕРАТИВНИМ ДИСКУРСАМ

Олеся НАХЛІК

*Львівський національний університет імені Івана Франка
вул. Університетська, 1, Львів, 79000, e-mail: czudo@ukr.net
Кафедра польської філології*

У статті в компаративному руслі розглянуто рецепцію творів сучасної польської письменниці М.Гретковської на її батьківщині та в Україні. Виокремлено домінуючі ідеї та ключові проблеми її творчості, проаналізовано стиль письма. Сприйняття творчості письменниці в Україні досліджено в її взаємодії з окремо виділеними імперативними дискурсами, що стосуються опозиції колективне–індивідуальне. Прояви таких дискурсів виявлено у зверненні М.Гретковської до жіночого та національного первнів, що протиставляються патріархальній структурі суспільства та космополітизму. Специфіку читацької та критичної рецепції творів письменниці проаналізовано з урахуванням спільної посттоталітарної дійсності двох народів.

Ключові слова: рецепція, постмодернізм, імперативний дискурс, фемінізм, націоналізм, космополітизм.

*“Можливо, треба не бути, а прикидатись собою – і з цього робити мистецтво?”
М.Гретковська*

Сучасна східноєвропейська література, окрім традиційно літературних, виконує ще дві важливі функції: по-перше, носія актуальної інформації про культурне та суспільне життя у постімперському просторі (йдеться про культурний ареал колишніх радянських республік та так званих країн соціалістичного табору), а по-друге – виразника ролі східноєвропейської літературної традиції у європейському культурному дискурсі.

Ця література є доволі різноплановою, вона потребує, з одного боку, читача-інтелектуала, не лише спроможного, а й схильного до розгадування насиченого алюзіями метатексту, а з другого – завдяки своїй “наближеності до життя”, своєрідному автобіографізму, простому, часто повсякденному мовленню, є цікавою для молодого читача, орієнтованого радше на масову, аніж елітарну культуру.

Рецепція літературних текстів, які творять молоді для молодих, репрезентує тенденції загальноукраїнського читання та прочитання творів польських авторів, адже основна частина українських перекладів польської літератури, здійснених протягом останніх п'ятнадцяти років – це переклади творів молодих авторів (М.Гретковської, Д.Масловської, А.Стасюка, О.Токарчук та ін.).

З середини 1990-х років зростає інтерес редакторів українських періодичних видань до найновішої польської літератури та культури. Проявом цього стають спеціальні видання часописів, присвячені Польщі та польсько-українським культурним зв'язкам. Протягом 1997–1999 рр. три такі числа видав незалежний культурологічний часопис

“Г”¹,

¹ І. 1997. № 10; 1998. № 11; 1999. № 14.

а 2002 р. спеціальний “польський” випуск підготував чи не найвпливовіший на сьогодні український культурно-суспільний часопис “Сучасність”². У 2006 р. вийшов понад 250-сторінковий номер “центральноєвропейського” часопису “Потяг 76”, цілком присвячений найновішій польській літературі³. Окремі ж видання того чи іншого твору часто стають реакцією на позитивні відгуки на нього у засобах масової інформації, а головним показником літературної популярності є обсяги продажів книжок, які знову ж таки безпосередньо залежать від реклами та уваги мас-медіа до їхніх авторів. Відповідно, сучасному читачеві доводиться самому обирати й визначати справжню цінність пропонованих на видавничому ринку книжок.

Об’єктом дослідження пропонованої розвідки є, передусім, специфіка українського прочитання текстів молодих польських авторів. Оскільки ґрунтовне та якнайповніше висвітлення рецепції сучасної польської літератури в Україні потребує не однієї присвяченої цій проблемі статті, доцільно розпочати з аналізу своєрідності українського сприйняття творів одного конкретного польського автора. Завданням пропонованої статті – простежити українські рецепційні доміанти у сприйнятті прози польської письменниці Мануели Гретковської. Зіставлення українських і польських проявів рецепції авторки – перекладів, літературно-критичних та публіцистичних статей – допоможе виявити причини появи чи відсутності української специфіки рецепції її творчості порівняно зі сприйняттям на батьківщині.

Зауважу, що питання української рецепції творчості сучасних польських авторів розглядається лише у кількох літературознавчих розвідках Ю.Андруховича, О.Зварич, О.Забужко, Н.Сняданко. В усіх наведених публікаціях об’єктом аналізу є сприйняття творів конкретних польських авторів. Єдиною розвідкою, у якій висвітлено загальний перебіг сучасного українсько-польського діалогу у перекладах сучасної польської літератури, є стаття О.Сливинського⁴. Таким чином, першим аргументом актуальності нашого дослідження є загальна нечисленність публікацій, присвячених рецепції сучасної польської літератури в Україні, і цілком відсутність окремого дослідження рецепції творчості М.Гретковської.

Рецепцію прози саме цієї авторки обрано для аналізу з огляду на її провокаційну спрямованість, звернення до проблем, що вимагають активного читання, змушують до роздумів. Імовірно, власне ця складова польського постмодерністського дискурсу доповнила або частково/цілком змінила літературний “горизонт сподівань” (термін Г.Яусса) сучасного українського читацького загалу. Адже, творчість польської письменниці тяжіє, з одного боку, до обговорення передусім індивідуальних проблем статевої ідентифікації, гендеру, взаємостосунків статей, а з другого – до загальносуспільних проблем визначення шляхів розвитку та способів інтеграції Польщі в загальноєвропейський, передусім політичний та економічний, простір. Загалом польська письменниця звертається до проблеми зміни свідомості населення постколоніальної країни, що полягає як у зміні менталітету, так і в заміні існуючих “совкових” стереотипів на нові “ринкові та демократичні”. Йдеться про тривалий, але невідворотний процес переходу “у свободу”, пов’язаний не стільки зі зміною буття соціального індивіда, умов його життя і діяльності, як зі зміною сприйняття цього буття, звиканням до перебування в іншому культурно-ідеологічному просторі з кардинально іншими цінностями та правилами гри. Актуальність висвітлюваної проблематики полягає також у зверненні до проблеми межі особистої свободи і відповідальності.

© Нахлік О., 2010

² Сучасність. 2002. № 1.

³ Потяг 76. Спецрейс “Потяг до Польщі”. Чернівці, 2006.

⁴ Сливинський О. Найновіша польська література в українських перекладах: тенденції та перспективи // Бруно Шульц і культура пограниччя: Матеріали двох перших видань Міжнародного фестивалю Б.Шульца в Дрогобичі. Дрогобич, 2007. С.230–240.

Подібно як читачі у Польщі, читачі-українці сприймають творчість М.Гретковської передусім у категорії виклику імперативним дискурсам. Серед них виділяємо протиставлення жіночого життєдайного світу чоловічому, який уособлює дискурс влади, з наступним його підкоренням (патріархальна модель суспільства); табування публічного обговорення фізіологічної проблематики, що стосується, зокрема, теми вагітності, зокрема конвенційний підхід до материнства як покликання жінки, її єдино можливої суспільної ролі; політично-ідеологічний розподіл у середині ХХ ст. європейського простору на східну й західну частини, роль ідеологічних штампів у поділі Європи, який для молодого покоління набуває апріорного виміру.

Сьогодні у Польщі поруч з іменем М.Гретковської критики найчастіше вживають епітет “скандальна”. Публічні висловлювання письменниці для одних є дотепною, влучною характеристикою абсурду культурно-соціальних явищ, а для других – провокацією, епатажем. Таку своєрідність діалогу з польським (і не лише польським) читачем сама письменниця пояснює тим, що “нове мислення завжди наштовхується на опір, та якби ми завжди робили одне й те ж, ніколи не було б змін. (...) У Німеччині чи Франції читачі не зосереджуються на провокаційних деталях текстів, а надають перевагу їх художнім властивостям. А поляки все ще оцінюють мистецтво як моральний імператив”⁵. М.Гретковська вказує на особливість трактування літератури на пострадянських теренах як “голосу підкореної нації”, “сумління народу”, способу збереження національних цінностей та обов’язкового засобу виховання молодого покоління у патріотичному дусі.

Три дебютні прозові твори М.Гретковської, написані у 90-х роках – “Ми тут емігранти” (1991), “Паризьке таро” (1993) і “Підручник для людей” (1996) – українською мовою не перекладені. Щойно у 2000 р. в сімнадцятому номері Незалежного культурологічного часопису “І”, присвяченому гендерним студіям, опубліковано переклад оповідання “Latin Lover”⁶. У 2005 р. в Україні вийшла перша окрема книга М.Гретковської – роман “Метафізичне кабаре”⁷ (1994), який відразу став предметом дискусії серед читачів, критиків, у засобах мас-медіа. Того ж 2005 р. видано ще два її твори: “Пристрасний коханець”⁸ (1998) і “Полька”⁹ (2001), а ще через рік – “Європейка”¹⁰ (2006). Ці видання побачили світ завдяки перекладацькій праці С.Андрухович, О.Красюка, А.Павлишина.

Майже одночасна поява на українському видавничому ринку кількох романів та добірки оповідань цієї письменниці напередодні Львівського Форуму Видавців 2005 (М.Гретковська особисто взяла участь у цьому культурному заході) спричинила своєрідну блиц-рецепцію. Шпальти українських газет та журналів одразу зарясніли розмаїтими щодо оцінки висловлюваннями та інтерв’ю з М.Гретковською. Усіх їх об’єднує спільне окреслення творчості цієї польської письменниці: провокаційна, епатажна, відверта – така, що кидає виклик імперативним дискурсам сучасності. Як зазначила оглядач літературних новин у “Львівській газеті” Н. Сняданко, “ці книги є просто шкідливими щоденними вражень і думок, з яких можна довідатися про авторку все чи майже все. Ці книги об’єднують ще й максимальна відвертість, із якою письменниця розповідає про своє життя, включно з найінтимнішими подробицями”¹¹.

⁵ Марко Г. М.Гретковська: “Поляки все ще трактують мистецтво як моральний імператив” (інтерв’ю) // Високий Замок. 2006. № 156.

⁶ Гретковська М. Latin Lover / Пер. А. Вішняускас // І. 2000. № 17.

⁷ Гретковська М. Метафізичне кабаре / Пер. А. Павлишин. Харків, 2005.

⁸ Гретковська М. Пристрасний коханець / Пер. А.Павлишин. Харків, 2005.

⁹ Гретковська М. Полька / Пер. О.Красюка. Київ, 2005.

¹⁰ Гретковська М. Європейка / Пер. С.Андрухович. Київ, 2006.

¹¹ Сняданко Н. М. Гретковська. Європейка. // Львівська газета. 2007. 31.01. № 15 (85).

Зміна життєвого контексту й панівної ідеологічної схеми (як політичної доктрини, так і культурного коду), у зв'язку з еміграцією до Франції наприкінці 80-х суттєво вплинула на подальшу творчість М.Гретковської і спричинили все більше її зацікавлення суто постмодерністськими прийомами письма. Як вказує польська дослідниця постмодерної літератури Г.Пулачевська, “три написані у Франції книги М.Гретковської щораз більшою мірою є втіленням постмодерної естетики; ступенем постмодернізму їхньої авторки є тут ступінь віддалення від специфіки польського характеру”¹². В анотації до роману “Пристрасний коханець” видавці зазначили: “Проза Гретковської являє собою примхливу суміш буденного, містики, філософії, еротики на межі порнографії, і таке незвичайне поєднання завжди вражає і бентежить”¹³. Подібний синтез у творчості польської письменниці класичних культурних надбань та елементів масової культури, правди та вигадки помічають українські (В. Балдинюк¹⁴, Н.Сняданко¹⁵) та польські (К.Варга¹⁶, Г.Пулачевська, Г.Хойновський¹⁷) реципієнти, називаючи твір, зокрема, “романом магічного реалізму і романом для куховарок водночас”¹⁸. У творчості М.Гретковської простежується ще одна характерна для сучасної літератури риса – стирання меж між літературою елітарною та масовою, поєднання розмовно-вульгарного стилю розповіді чи грубих жартів з роздумами про історію культури, релігії, філософії. Саме таким чином “заспокоюються інтелектуальна та інфантильно-вульгарна потреби читача”, – зазначає Г.Пулачевська¹⁹. Власне щодо манери письма польської авторки, то українські реципієнти, як і польські²⁰, відзначають мовні ігри, пародійовані топоси та культурні коди, вказують на своєрідну текстову структуру, “вибудовану за принципом маргінальності – у вигляді приміток-зносок (*), де кожна наступна зноска розшифровує значення якогось слова попередньої, а отже, складається враження спонтанного нанизування фрагментів через словочіпляння”²¹. Тексти М.Гретковської – це дигресійні есе із відступами, вставками, спогадами, які сукупно формують певну репортажність оповіді.

Варто зауважити, що поступово у творах письменниці послаблюється заангажованість у національне, і так само поступово щораз частішим елементом світобачення М.Гретковської стає космополітизм. Таке сильне внутрішнє протистояння поміж відчуттям себе людиною всесвіту і людиною конкретної країни чи традиції є найбільш характерним для особистості, що існує в постімперському просторі (не лише географічно, а й культурно). Адже у випадку відсутності власної держави у нації мимоволі формується міцний зв'язок з поняттям “моя батьківщина” як засіб зберегти власну ідентичність. Натомість, прояви космополітизму в такій ситуації сприймаються як загроза, руйнація, а найбільш кардинально – як зрада. До проблеми відношень націоналізм – космополітизм у внутрішній боротьбі сучасного поляка М.Гретковська звертається, зокрема, у першому своєму творі “Ми тут емігранти”. Це, передусім,

¹² Pulaczewska H. Postmodernizm i polskość w powieściach M. Gretkowskiej // Teksty Drugie. 1998. № 6. S. 157.

¹³ Гретковська М. Пристрасний коханець / Пер. А.Павлишин. Харків, 2005.

¹⁴ Балдинюк В. Сховище викрадених Європ // Дзеркало тижня. 2006. № 36 (615).

¹⁵ Сняданко Н. Мануела Гретковська. Пристрасний коханець // Львівська газета. 2005. 21 грудня № 234 (800).

¹⁶ Kultura polska: Manuela Gretkowska. Режим доступу: http://www.culture.pl/pl/culture/artykuly/os_gretkowska_manuela.

¹⁷ Chojnowski G. Manuela Gretkowska Kobieta i mężczyźni. Режим доступу: http://chojnowski.blogspot.com/2007/04/manuela-gretkowska-kobieta-i-mczyni_10.html.

¹⁸ Pulaczewska H. Postmodernizm i polskość w powieściach M.Gretkowskiej // Teksty Drugie. 1998. № 6. S.163.

¹⁹ Ibid.

²⁰ Felis P. T. Europejka, Gretkowska Manuela. Режим доступу: <http://wyborcza.pl/1,75517,2119133.html>.

²¹ Котенко Н. “Метафізичне кабаре” М.Гретковської // “Знак” (Літературний додаток до газети “Смолоскип”). 12.10.2005.

роздуми авторки про причини, які змусили поляків до масової еміграції з комуністичної Польщі. Саму ж еміграцію у творі визначено як втечу зі Східної Європи, і вказує на це вже сама назва книги – “*My zdies’ emigranty*”, яка складається з російських слів, графічно переданих латинкою. Розмірковуючи над специфікою ментальності *homo sovieticus*, М.Гретковська вдало окреслює сприйняття таким індивідумом світу у двох проєкціях: як комуністичного і капіталістичного, котрі, своєю чергою, протистоять одне одному: “Світ для втікача від комунізму ділиться на схід, захід і неважливу решту”²². Письменниця описує “клаустрофобію” польських (або ж східноєвропейських загалом) емігрантів у перший період після втечі: переконання, що справжнє спілкування можливе лише з людьми, яких об’єднує спільний досвід тоталітаризму. Водночас українські реципієнти акцентують на ще одній проблемі людини з постсоціалістичних теренів – відчутті ізоляваності, ситуації гетто, буферу між великою Європою й Азією: “Чи можемо ми не погодитися з такою брутальною, але правдивою метафорою Гретковської: “Я сказала б, що мала видіння Євросоюзу на європейській рівнині. Це був туалет, єдиний на всій території, дерев’яна будка з зірочками замість сердечка на дерев’яних дверях. Навколо – народи переступають з ніжки на ніжку”²³. Один з героїв роману, Міхал, після конфлікту з земляками, які задля збереження власної ідентичності не допускають жодної критики стосовно будь-чого національного, після невдалих спроб переконати їх у пасивному словесному звучанні польського гімну зрікається Польщі й декларує свою загальноєвропейську приналежність: “Моя батьківщина – це готика і бароко”. Проте позиція авторки вказує на трактування твердження Міхала радше як поспішної голослівної декларації, бо назвати себе європейцем і після цього за мить стати ним – неможливо. На перешкоді – інший спосіб мислення слов’янина, вихідця з тієї частини Європи, котру, властиво, з Європою не асоціюють, його тривале перебування за “залізною завісою”, що сформувало у ньому абсолютно інше сприйняття світу та себе у ньому. Тут доцільно пригадати концепцію індоктринації, коли суспільство (особливо в тоталітарних системах) насичують певним, бажаним та вигідним уряду чи політичній організації змістом масової свідомості в соціальному, ідеологічному, політичному і психологічному планах у формі парадигми переконань, образів, установок, стереотипів.

Своєрідним продовженням аналізу вибору сучасної людини поміж патріотизмом та космополітизмом є твір М.Гретковської “Європейка”. У ньому спостерігається зміщення акценту з аналізу авторкою Європи до аналізу політичної і культурної ситуації, у якій опинилася сучасна Польща. Після кількох років життя в Європі героїня твору повертається до Польщі якраз у той момент, коли її батьківщина намагається стати частиною Європи. Як і письменниця, головна героїня, опираючись на власний досвід, шукає вихід з парадоксів сучасності: “У рідній країні вона бачить ту саму картину, яку вже чітко зрозуміла за кордоном: модернізація – це засіб для удосконалення, але діє він не завжди ефективно. От і виходить, що світ перевертається – помітно примітивізуються “високі” сфери діяльності (книги, фільми) і починають цінуватися “низькі” дрібниці буденності (наприклад, розпалювання каміна)”²⁴ – пишуть в анотації до україномовної версії “Європейки” видавці. Цінність цієї книги для українського читача полягає насамперед у тому, що у ній проаналізовано процес європеїзації Польщі. Очевидно, кожен матиме щодо цього питання власні спостереження, своє індивідуальне трактування, проте “Європейка”, без сумніву, підштовхує до дискусії про те, чи можна проникнути в іншу культуру настільки, щоб відчутти себе в ній,

²² *Pulaczewska H.* Postmodernizm i polskość w powieściach M. Gretkowskiej // *Teksty Drugie*. 1998. № 6. S.163.

²³ *Балдинюк В.* Сховище викрадених Європ // *Дзеркало тижня*. 2006. 23–29 вересня. № 36 (615).

²⁴ *Гретковська М.* *Європейка* / Пер. з польської Софії Андрухович. Київ, 2006.

як у рідній, і водночас – чому сучасні поляки та українці й далі існують у двох світах – такому бажаному, але ще чужому європейському і такому часто осоружному, але рідному й звичному пострадянському.

М.Гретковська також прагне заповнити ще одну лакуну польської літератури, актуальну і для літератури української – тему жіночої тілесності, зазвичай замовчувану або упереджено (інструментально) трактовану виключно з патріархального боку. Українська літературознавець Т.Гундорова з цього приводу слушно зазначає: “Чоловіча патріархальна культура привласнює собі жіночу тілесність, перетворюючи останню на фігуру, як, приміром, образ Краси в масовій культурі, ідея Правди, сформульована романтичною естетикою, спиритуалізований ідеал християнської Мадонни, Діви Марії”²⁵. Попри позірно феміністичну спрямованість, тематика окремішності самовідчуття жінки на рівні тілесного у творчості М.Гретковської виходить на екзистенційну опозицію “індивідуальне – колективне”, органічно поєднуючись з аналізованим вище дискурсом “національне – імперське”.

Жіноча тілесність у культурних дискурсах трактувалась завжди бінарно – позитивне сприйняття жіночої тілесної чистоти або сприйняття тіла як об’єкта гріха. Як зауважила відомий науковець Дж. Купферман, “подібне “андроцентричне” ставлення до жіночого тіла відтісняє у небуття “тілесну сутність жіночого світосприйняття”, витісняючи його з культури”²⁶. Натомість, М. Гретковська створює образ жінки як багатогранної особистості з унікальним внутрішнім “жіночим”, а отже, особливо емоційним та відвертим світом. Її жінка – це синтез плотського і духовного, раціонального й ірраціонального водночас.

Конкретно до тілесності М.Гретковська звертається не тільки у площині змалювання якнайвідвертіших її проявів у стосунках статей, а й, приміром, у вивченні метаморфоз жіночого тіла під час вагітності. У “Польці” – творі, що став першим у польській літературі щоденником вагітної жінки, авторка відходить від загальноприйнятого опису часу вагітності як “ідеального часу” очікування народження дитини, а намагається передати ті зміни у фізіології та психології жінки, про які зазвичай публічно не говорять. Складні метаморфози не лише жіночого тіла, а й душі, “дев’ять місяців боротьби фізіології з психологією”²⁷, суміш цілком протилежних емоцій – від безмежної любові до страху і психологічної втоми жінки під час вагітності стають об’єктом вивчення письменниці. Головна героїня з жахом спостерігає, як росте її живіт, як важчають ноги, а з ними усе тіло, зі страхом очікує пологів. Те, що М.Гретковська розвінчує соціокультурні нашарування, які стосуються усталеної парадигми суспільного статусу вагітної жінки та трактування її самовідчуття, на думку української дослідниці М. Крупки, свідчить про феміністичну спрямованість тексту, яка, проте, “набуває форми глобальної цивілізаційної стратегії: Молоді, розумні жінки на руїнах чоловічого панування будують власну імперію – не так відчуттів, як чуттєвої ширості. Імперію жіночого, а можливо, й автентично людського”²⁸. Хоча письменниця Є.Кононенко переконана, що українське суспільство не готове до обговорення таких тем: “Моя мати вважає, що про пологи потрібно говорити з акушером, а не з читачем”, – писала вона про власний досвід рецепції твору²⁹. З проблемою рецептивних перепон у польському сприйнятті “Польки” погоджується й авторка польської рецензії на цей твір М. Пейсерт³⁰, зауважуючи, що на перешкоді адекватному

²⁵ Гундорова Т. Жінка і дзеркало // І. 2000. № 17.

²⁶ Брандт Г. Природа женщины как проблема: (Концепции феминизма) // ОНС. Общественные науки и современность. 1998. № 2. С.178.

²⁷ Гретковська М. Полька // Пер. О. Красюка. Київ, 2005.

²⁸ Крупка М. Творчість Мануели Гретковської у контексті сучасної української жіночої прози // Київські полоністичні студії. Європейський вимір української полоністики. Т. 9. Київ, 2007. С.422–423.

²⁹ Сняданко Н. М.Гретковська “Метафізичне кабаре” // Львівська газета. 2007. № 15 (85).

³⁰ Peisert M. Manuela Gretkowska. Polka. Режим доступу: <http://www.iik.pl/tecznia.php/92>.

прочитанню твору стоять ще доволі міцні традиції у Польщі, коли, з одного боку, час вагітності трактується як надто особисте переживання кожної жінки, щоб його обговорювати публічно, а з другого – в уявленні оточення це час, коли жінка бере на себе найважливішу природну роль – дати життя (згідно з закоріненою в культурі іпостасю жінки передусім як продовжувачки людського роду), а те, що при цьому вона терпить нудоту, гормональні зрушення, біль під час пологів – не варте уваги, адже є природним і зрештою – загальновідомим. Додам, що лише віднедавна ця ситуація як у Польщі, так і в Україні поступово змінюється. Сприяє цьому й досвід спільних пологів, коли народження дитини відбувається за участі не лише матері, а й батька, а також – суспільне наголошення на цінності жінки, її унікальності. Звідси жіночий фемінізм XXI ст. – це не стільки радикальне протиставлення жіночого чоловічому, скільки намагання підкреслити особливість жінки у різноманітних суспільних ролях – від матері і дружини до активного культурного, політичного діяча. Саме тому, називаючи твори М.Гретковської жіночою прозою, написаною для чоловіків, перекладач О. Красюк стверджує: “М.Гретковська стала для мене новим відкриттям маловідомих граней характеру жінки загалом. Навіть живучи зі своєю дружиною, не побачиш, не почувеш правди про те, що вона відчуває, виношуючи ваше з нею дитя. А переклавши “Польку”, я закохався в жінок з новою силою”³¹. Про “понадчасовий образ вагітності”, зображений у “Польці”, пишуть автори польських рецензій на книгу Е.Дзюбінська³², Р.Шеліґа³³, П. Гуневіч³⁴. Порівнюючи бачення інституту материнства у творчості Н. Зборовської та М. Гретковської, українська літературознавець О.Старух вказує, що обоє “не пропагують подружні зради та відмову від материнства, вони просто намагаються наголосити на тому, що є жінки, для яких життєва еволюція та самореалізація не обмежуються сім’єю та материнством”³⁵.

Українські реципієнти розглядають статево ідентичність у трактуванні М.Гретковської передусім у компаративному руслі. Найчастіше автори розвідок порівнюють творчість польської авторки з сучасними їй українськими О.Забужко, М.Магіос, С.Майданською³⁶ або ж західноєвропейськими С. Бовуар, Ю. Кристеву³⁷. Так, за словами Н.Лебідь, “тільки дві дами з її письменницького цеху “догралися” до таких відвертостей на межі психічних зривів і суїцидальних настроїв, такої високої жіночої хвороби (...), такого КОХАННЯ (всі літери великі), як Мануела Гретковська – мова йде

про українку Оксану Забужко та француженку Анні Ерно”³⁸. Натомість, порівнюючи М.Гретковську з українськими жінками-письменницями, Н. Лебідь радше шукає відмінності, ніж подібності. Передусім – у манері висловлювання, закидаючи українським О.Забужко, М.Магіос, Н.Сняданко надмірну завуальованість письма, уникання гострих, проте правдивих назв тих чи тих понять, з табу на які вони, властиво, борються: “Гретковська називає речі своїми іменами. Вона дуже термінологічна. Попа в

³¹ *Владімірова К.* Мануела Гретковська “Метафізичне кабаре” (Kabaret Metafizyczny), “Пристрасний коханець” (Namiętnik) // Інтернет-журнал “e-Motion”. 2006. № 47.

³² *Gretkowska M.* Polka. Режим доступу: <http://szelest-stron.pl/polka-manuela-gretkowska.html>.

³³ *Szeliga R.* Manuela Gretkowska, Polka. Режим доступу: <http://czytelnia.onet.pl/0,22305,1,621,0,0,0,recenzje.html>.

³⁴ *Huniewicz P.* Manuela Gretkowska – Polka. Режим доступу: <http://www.ksiazka.net.pl/?id=archiwum09&uid=312>.

³⁵ *Старух О.* Іманентність жінки у прозі О. Забужко та Н. Зборовської 90-тих років XX століття // Актуальні проблеми слов'янської філології. Київ, 2004, Вип. 9. С.197–205.

³⁶ *Крупка М.* Творчість Мануели Гретковської у контексті сучасної української жіночої прози // Київські полоністичні студії. Європейський вимір української полоністики. Т. 9. Київ, 2007. С.422–423.

³⁷ *Балдинюк В.* Сховище викрадених Європ // Дзеркало тижня. 2006. 23–29 вересня. № 36 (615).

³⁸ *Лебідь Н.* Полька. Європейка. Космополітка. Кілька розхристаних думок про універсальний код М.Гретковської // Україна молода. 2006 21.грудня. № 238.

неї є попою, яйця – яйцями, вагіна – вагіною, кохання – коханням. Здоровий дух фіксує порухи здорового тіла”³⁹.

Проблема особистого самоусвідомлення для індивіда полягає в ідентифікації не лише з гендерними, а й з національними ролями: “Ми не можемо уникнути ані фемінізму, ані націоналізму, позаяк усі ми маємо стать (gender) і належимо до певної групи, навіть якщо задля особистісного виокремлення ми заперечуємо цю приналежність”, – вказує М. Богачевська у статті “Націоналізм та фемінізм – одна монета спільного вжитку”⁴⁰. Саме тому тоталітарний режим однаково небезпечними вважав як націоналістичний, так феміністичний рух, адже “суспільства з пасивним населенням, в яких індивідууми не усвідомлюють власної ідентичності в політичній, соціальній та культурній сферах, більш схильні піддаватися авторитарним режимам, ніж суспільства, в яких індивідуальна ініціатива має широкі можливості для розвитку”⁴¹. Сутністю обох рухів є самоутвердження особистості, бажання виокремитись, що абсолютно суперечить радянській доктрині про суспільну надважливість колективного. Жінка, що відстоює право на самореалізацію, поступово може спрямувати свої зусилля на боротьбу за національну незалежність. Саме поєднання у творах М.Гретковської проблем сексуальної й національної ідентичностей відзначає В.Балдинюк.

Підсумовуючи, хочемо вказати, що усі твори М.Гретковської – це насамперед словесне упривнення існуючих у суспільстві імперативних дискурсів та виклик їх детермінантності. Пояснюємо це духом постмодерної доби, адже методологічним фундаментом постмодерністів є усвідомлення обмеженості будь-якої форми раціональності, активності, способу життя, визнання природності їх різноманітності і плюралізму. Таке світобачення призводить до формування “постмодерністської чутливості”⁴² – специфічного трактування світу: децентрованого, фрагментарного, хаотичного, позбавленого причинно-наслідкових зв’язків і ціннісних орієнтирів. Мабуть, саме тому не варто розглядати творчість М.Гретковської у категоріях істинності–неістинності, а спробувати прочитати її твори як реакцію на щораз сильнішу містифікацію суспільної свідомості, вимогу часу, в якому майже не залишилося місця для вічних істин, абсолютних імперативів. Можливо, для когось із читачів польська авторка залишиться примітивною “істеричною феміністкою”, в’їдливою, саркастичною і вульгарною, але як в Україні, так і в Польщі є читачі, для котрих важливим є процес творення нової моделі світосприйняття. Як вдало зауважує Н. Сняданко, “ця критична доза відвертості, яка часто створює враження навмисної, буде цікава українцям як вияв авторської й особистої сміливості говорити про речі, про які говорити, а тим паче писати не заведено”⁴³.

“Діалектика рецесій і впливів складна, нелінійна, і якщо польські сімдесяті могли відлунити в українських дев’яностих, то хто візьметься прогнозувати, як годні відлунити українські дев’яності, скажімо, в польських двотисячних?” – писала О.Забужко⁴⁴. До цього варто додати лише тезу про те, що українсько-польська сучасність твориться спільно і відкрито, а це дає усі підстави сподіватись, що попереду в нас ще багато нового, часто провокативного, літературного та позалітературного досвіду.

MANUELA GRETKOVSKA’S WORKS IN UKRAINE AND POLAND:

³⁹ Там само.

⁴⁰ Богачевська М. Націоналізм та фемінізм – одна монета спільного вжитку // *І.* 2000. № 17.

⁴¹ Там само.

⁴² Судас Л. Постмодернізм. Режим доступу: <http://www.chem.msu.su/rus/teaching/sociology/2.html>.

⁴³ Сняданко Н. М. Гретковська. Європейка. Львівська газета. 2007. 31 січня. № 15(85).

⁴⁴ Забужко О. Література польської опозиції у формуванні пострадянської української інтелігенції // *І.* 1998. № 14.

CHALLENGE TO IMPERATIVE DISCOURSES

Olesya NAKHLIK

*Ivan Franko National University of L'viv
1, Universytetska Str., L'viv, 79000, e-mail: czudo@ukr.net
The Polish Philology Department*

The present article is devoted to reception of works of contemporary Polish writer M.Gretkovska in her homeland and in Ukraine discussed in the comparative key. Different dominant ideas and key problems of her creative works are selected and the writing style analysis is hold. The reception of the writer's works in Ukraine is explored in its interaction with separately allocated imperative discourses concerning opposition of the collective / individual which appears in Gretkovska's works as women and national origins which are opposed to patriarchal structure of society and cosmopolitanism. Specificity of reading and critical reception of works under revision is analyzed taking into account the joint post-totalitarian reality of two nations. Also, in the article the general state of the modern study of perception of modern Polish literature in Ukraine is outlined.

Key words: reception, postmodernism, imperative discourse, feminism, nationalism, cosmopolitanism.

Стаття надійшла до редколегії 26.02.2010
Прийнята до друку 26.03.2010